

Intimacy in Data-Driven Culture
Intiimiys datavetoisessa kulttuurissa (IDA)
Tilannekuvaraportti 2019



1. Tiivistelmä

Intiimiys datavetoisessa kulttuurissa (IDA) tutkii digitalisaation, datavetoisen median ja yksityisyyden välisiä jännitteitä nyky-Suomessa. Konsortio selvittää, kuinka elämä datataloudessa koetaan ja kuinka työ siinä järjestyy, miten kulttuurin dataistumiseen liittyviä muutoksia tulkitaan ja mahdollisesti vastustetaan. Hanke kehittää kokeellisia menetelmiä datavuotojen tutkimiseksi ja pyrkii edistämään avoimia, yhteiskunnallisesti kestäviä ratkaisuja henkilökohtaisen datan keräämiseen, jakamiseen, hallintaan ja käyttöön. Hankkeen ytimessä olevan intiimiyden käsitteen avulla selvitetään yhtäältä arkirutiinien riippuvaisuutta digitaalisista laitteista ja alustoista, joiden kautta ylläpidetään moninaisia sosiaalisia suhteita ystävyyksistä ja tuttavuuksista ammatillisiin verkostoihin, parisuhteisiin ja seksuaalisiin kokeiluihin, uusiin, intiimiyden ympärille kietoutuvien työn muotoihin digitaalisissa ympäristössä sekä “esineiden internetiin”, kuten älyvaatteisiin, intiimin datan kerääjinä. Toisaalta intiimiys kytkeytyy yksityisyyden, luottamuksellisuuden ja haavoittuvuuden kysymyksiin sekä yksilön mahdollisuuksiin hallita itseään koskevaa dataa. IDA:n keskeisenä päämääränä on tunnistaa datavetoiseen kulttuuriin liittyviä ihmisryhmien välisiä ja sisäisiä epäarvoisuuksia ja haavoittuvuuksia, jotta näitä voidaan ennakoida ja minimoida.

IDA:n tutkimusryhmä koostuu Turun, Tampereen ja Aalto-yliopiston sekä Åbo Akademin media- ja viestintätutkimuksen, sukupuolentutkimuksen, oikeustieteen, tietojenkäsittelytieteen, muodin- ja pelitutkimuksen alojen asiantuntijoista. Monitieteisissä työpaketeissa selvitetään eri ammattikuvien ja ihmisryhmiin liittyviä digitaalisia haavoittuvuuksia, datayksityisyyttä ja -turvallisuutta koskevia näkemyksiä, verkkoa intiimin kanssakäymisen alustoina, älyvaatteita intiimin datan kerääjinä, työn ja vapaa-ajan liukumia sekä käyttäjädataan liittyvää oikeudellista sääntelyä ja ohjausta. IDA pohjaa sekä laskennallisiin että laadullisiin menetelmiin ja kehittää kokeellisia metodeja käyttäjädatan keruumuotojen ja -volyymien analysoimiseksi. Etnografisten menetelmien kautta hanke tutkii datakulttuurin arkea ja kokemusta eri ihmis- ja

ammattiryhmissä, kuten maahanmuuttajanuorten, aktivistien, näyttelijöiden, sosiaalisen median vaikuttajien ja ammattipoliitikkojen keskuudessa.

IDA:n yhteistyökumppaneita ovat muun muassa MyData Finland, suomalaisen pelialan kattojärjestö Neogames, Suomen tekstiili & muoti ry, Seksuaalipoliittinen yhdistys Sexpo, Teatterikorkeakoulu, Yleisradio ja tasa-arvovaltuutetun toimisto.

2. Ongelmat, joihin konsortio hakee ratkaisua

Internetin käyttäjädata kiertää datajättien, kuten Googlen/Alphabetin, Applen, Facebookin ja Microsoftin, palveluiden kautta. Nämä jätit keräävät, yhdistelevät, analysoivat ja hyödyntävät dataa, joka mahdollistaa hyvinkin yksityiskohtaisten käyttäjäprofiilien luomisen. Suurten, kansainvälisesti toimivien yhdysvaltalaisen IT-yritysten vaikutusvalta ei suinkaan rajoitu Yhdysvaltojen maaperälle: tämä on tunnistettu sekä akateemisessa tutkimuksessa, dataoikeutta koskevassa aktivismissa että poliittisessa päätöksenteossa. Euroopassa datataloutta on pyritty säätelemään EU:n vuonna 2018 voimaan tulleella tietosuojasetuksella (GDPR), jonka toimivuuden arviointi on vielä kesken. Vuoden 2018 Cambridge Analytica - skandaali paljasti Facebookin käyttäjätiedon hyödyntämisen poliittisiin tarkoituksiin Donald Trumpin presidentinvaalikampanjassa ja Brexit-äänestyksessä. Yrityksen datapolitiikka on ollut laajan uutisoinnin aihe myös tämän jälkeen.

Sosiaalisen median palvelut ymmärretäänkin paitsi keskeisinä henkilökohtaisen ja ammatillisen vuorovaikutuksen sijoina, myös yhä laajemmin intiimin datan hyödykkeistämisen ja julkisen mielipiteen manipuloinnin sijoina, joiden toimintamallit eivät ole avoimia tai välttämättä edes yhteensopivia demokraattisten oikeusvaltioiden toimintaperiaatteiden kanssa. Lisäksi verkossa tapahtuvaan, paljolti sosiaalisen median kanaviin keskittyvä häirintä, ahdistelu ja kiusaaminen ovat yhä näkyvämpiä huolen ja julkisen keskustelun alueita.

IDA:n yleinen hypoteesi on, että digitaaliset teknologiat, ja erityisesti verkkomedia, toimivat arjen infrastruktuureina. Toisin sanoen arkielämän toimivuus on riippuvaista digitaalisesta teknologista ja sen toimivuudesta sekä yksilötasolla, julkishallinnossa että liike-elämässä. Yhä datavetoisempaan kulttuuriin osallistuminen ei ole yksilön vapaasti valittavissa, sillä henkilökohtaista dataa kasautuu jatkuvasti tietokantoihin, joiden yhdistelemisen ja hyödyntämisen periaatteet eivät ole aina avoimia, yksilöiden hallittavissa tai hahmotettavissa.

Kaikenlaiset älylaitteet ja sovellukset tuottavat ja keräävät henkilökohtaista dataa sekä käyttäjien tietämättä että heidän omia käyttöönsä varten. Tämä dataa vuotaa käyttöehtojen rajoissa kolmansille osapuolille ja se kiertää yli kansallisten rajojen. Datan keruu ja datayksityisyys ovatkin perustavanlaatuisia, yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta ja ihmisoikeuksia koskevia kysymyksiä.

Sosiaalisen median alustoilla yksityisyyden, henkilökohtaisuuden ja intiimiyden rajoja neuvotellaan käyttäjien jakaessa sisältöä, luodessa suhteita toisiinsa, rakentaessa julkisuuskuviaan, tehdessä työtään tai muuten hallitessa itsestään antamaa kuvaa. Tähän liittyvät haavoittuvaisuudet yksityisyyden hallinnan ongelmista groomingiin, kiusaamiseen, ahdisteluun ja häirintään koskevat yksilöitä ja ihmisryhmiä eri tavoin. IDA:n päätutkimusongelma on, millaisia haavoittuvaisuuksia ja epätasa-arvoisuuksia yhä datavetoisempi kulttuuri synnyttää ja kuinka sen haittoja voidaan tunnistaa, ennakoida ja minimoida eri ihmisryhmien keskuudessa, erilaisissa ammateissa, julkisissa rooleissa ja vuorovaikutuksen muodoissa.

Datavetoisen kulttuurin tutkimukseen liittyy monitasoisia eettisiä ja menetelmällisiä haasteita, joista johtuen akateemisen tutkimuksen on vaikea saavuttaa IT-teollisuuden sisäistä tiedontasoa. Data-analyysi on vahvasti kasvava liiketoiminnan alue ja kerätty käyttäjädata yritysten omaisuutta, joten tutkijoiden mahdollisuudet hahmottaa datan eri käyttäjä jäävät rajallisiksi. Tietovajeesta johtuen akateemisen tutkimuksen voi olla vaikea kartoittaa

datakulttuuriin liittyviä ajankohtaisia ongelmia ja lähitulevaisuuden kehityslinjoja – ja siten palvelu suomalaista yhteiskuntaa parhaalla mahdollisella tavalla.

3. Mikä on toimintaympäristön tiedontaso tässä ongelmakentässä?

IDA:ssa tehtävä empiirinen tutkimus keskittyy kotimaiseen yhteiskuntaan. Koska fokus on datakulttuurissa, joka ei kunnioita kansallisia rajoja, hanke analysoi myös kansainvälisten datajättien toimintaa ja sisältöpolitiikkaa sekä EU-tason lainsäädäntöä, joiden vaikutus Suomessa on konkreettinen.

IDA:n yleisenä toimintaympäristönä on monitieteinen datakulttuuria, dataistumista ja datakapitalismia analysoiva kansainvälinen tutkimuskenttä (esim. Couldry & Mejias 2019; Andrejevic 2013; Kennedy & al. 2017; Lupton 2020; Ruckenstein & Pantzar 2017; Paasonen 2018). Tämä tieteen ja teknologian tutkimuksen, mediatutkimuksen, politiikantutkimuksen ja

oikeustieteen näkökulmia yhdistelevä tutkimusala tuottaa tietoa kansainvälisten datajättäiläisten toiminnasta ja sen seurauksista, datatalouden ja demokratian välisistä jännitteistä, henkilökohtaisen datan keruun ja hyödyntämisen käytännöistä, merkityksistä ja etiikasta. Dataistumista koskeva tutkimus ja julkinen keskustelu tapaa kuitenkin painottua yhdysvaltalaisiin esimerkkeihin ja kehityslinjoihin. Toiseksi fokus tapaa olla teknologiateollisuudessa ja sen säätelyssä arkisempien kokemusten sijaan.

Kolmanneksi tutkimus ei ole vielä riittävästi kartoittanut datakulttuurin eriarvoistavia vaikutuksia eri ihmisryhmien keskuudessa suhteessa kansalaisuuden, iän, seksuaalisuuden, sukupuolen tai etnisyyden kaltaisiin moninasiin ja toisiinsa kytkeytyviin identiteettikategorioihin. Verkkoalustojen vihapuheeseen ja misogyniaan keskittyvää tutkimustietoa on tuotettu (esim. Ging & Siaperä 2019; Jane 2014), mutta nykyinen ymmärrys datakulttuurin tuottamista sosiaalisista epätasa-arvoisuuksista ja haavoittuvaisuuksista – sekä toisaalta sen tarjoamista mahdollisuuksista ja ratkaisumalleista – on vajavaista. Suomalaiseen

kontekstiin liittyy erityisiä tiedon katvealueita. Määrällistä tietoa mm. mobiilidatan käyttöasteesta, sosiaalisen median käytöstä ja internet-yhteyksien määrästä on saatavilla, mutta laadullinen, eri ihmisryhmien ja yksilöiden kokemuksiin keskittyvä analyysi puuttuu. Sama ongelma pätee luovaa työtä ja sen muutoksia koskevaan tutkimukseen sekä seksuaalisuuden ja sosiaalisen median tutkimukseen.

4. Mikä on hankkeen tuoma lisäarvo tämän ongelman ratkaisuun?

IDA laajentaa usein teknologiaan ja teollisuuteen keskittyvää datakulttuurin tutkimusta intiimiyden käsitteen avulla. Yhteiskuntatieteelliseen, humanistiseen ja oikeustieteelliseen teoriamuodostukseen nojaten konsortio tarkastelee intiimiyttä infrastruktuureina, läheisyyksinä ja suhteina (esim. Berlant 2000; Zelizer 2000; Giddens 1993). IDA linkittää intiimiyden edelleen haavoittuvaisuuden käsitteeseen, jota eritellään oikeustieteen, tietojenkäsittelytieteen, humanistinen ja yhteiskuntatieteen perinteistä käsin haavoittuvaisia ihmisryhmiä, teknologisten järjestelmien haavoittuvaisuutta sekä haavoittuvaisia sosiaalisia asemia koskevinä kysymyksinä (ks. Koivunen et al. 2018). Intiimiyden käsitteen kautta IDA 1) tutkii arkista viestintää ystävien, perheenjäsenten, tuttavien, seksikumppanien, työkavereiden ja tuntemattomien kanssa verkkoalustoilla; 2) erittelee identiteettiin ja yksityisyyteen liittyviä digitaalisia riskejä ja haavoittuvaisuuksia; 3) tutkii vapaa-ajan ja työn, yksityishenkilön ja tämän julkisuuskuvan

välistä rajanvetoa eri ammattiryhmissä; 4) analysoi tapoja, joilla sosiaalisen median alustat hallinnoivat ja säätelevät mahdollisia vuorovaikutuksen tapoja ja intiimiyden muotoja sekä 5) tutkii oikeutta yksityisyyteen ja mahdollisuuksia hallita henkilökohtaista dataa. Lisäksi intiimiys avautuu avoimena kysymyksenä, sillä tutkimukseen osallistuvat informantit todennäköisesti ymmärtävät käsitteen ja sen merkitykset erilaisin tavoin: se, mikä on intiimiä yhdelle, ei välttämättä ole sitä toiselle.

Ihmisoikeuksia ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta painottamalla IDA pyrkii tunnistamaan datatalouden ja datajättien toimintaan liittyviä ongelmia ja ristiriitoja. Kuinka vaikkapa seksuaalioikeudet toteutuvat sosiaalisen median palveluissa, joiden käyttöehdot kieltävät seksuaalisen sisällön ja viestinnän? Millaisia ovat sosiaalisen median palveluiden tehottomien kiusaamiseen ja häirintään keskittyvien taktiikoiden yhteiskunnalliset vaikutukset? Mitä tämä tarkoittaa julkisen toiminnan ja ammattikuvien kannalta?

5. Millä keinoilla konsortio tekee tämän?

IDA on moni- ja poikkitieteellinen konsortio, joka kehittää innovatiivisia, kokeellisia ratkaisuja datakulttuurin tutkimiseksi yhdistellen laadullisia ja laskennallisia menetelmiä ja tuoden yhteen sekä systemaattisia että luovia metodeja. IDA keskustelee mm. työelämä tutkimuksen, muodin-, muotoilun ja pelitutkimuksen, sosiaalisen median tutkimuksen, sukupuolentutkimuksen ja julkisuudentutkimuksen kanssa kehittääkseen jaettua sanastoa ja käsitteistöä datakulttuurin vaikutusten ymmärtämiseksi suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa.

IDA analysoi oikeus- ja tietojenkäsittelytieteen menetelmin sosiaalisen median palveluiden käyttöehtoja, hallinnollisia asiakirjoja ja lainsäädäntöä ja kehittää yhteiskunnallisesti kestäviä suosituksia henkilökohtaisen datan keräämiseen, jakamiseen, suojaamiseen, hallintaan ja käyttöön. Edelleen konsortio tutkii datavetoiseen kulttuurin kokemuksia, tulkintoja ja arkirutiineja haastattelujen ja digitaalisen etnografian keinoin. IDA selvittää datakulttuurin arkea ja kokemusta eri ihmisryhmissä, kuten maahanmuuttajanuorten, aktivistien, sosiaalisen median vaikuttajien ja ammattipoliitikkojen keskuudessa kysyen, millaisia haavoittuvaisuuksia tai riskejä eri ihmisryhmissä tunnistetaan ja millaisia ratkaisuja niihin on mahdollisesti kehitetty. Tähän liittyen hanke erittelee ihmisten moninaisten sosiaalisten roolien asemaa sosiaalisen median käytössä kysyen, millaista kitkaa esim. työntekijän, huoltajan, puolison, ystävän tai seksikumppanin roolien välillä saattaa olla ja kuinka näitä jännitteitä pyritään ratkaisemaan.

Tehdyn tutkimuksen pohjalta IDA edistää yksityisyyttä ja tasavertaisuutta lisääviä oikeudellisia ja institutionaalisia ratkaisuja yhdessä sidosryhmien kanssa.

Datavuotoa analysoidaan toimintatutkimuksen menetelmin tekemällä systemaattisesti EU:n tietosuoja-asetukseen (GDPR) perustuvia tietopyyntöjä, joiden perusteella voidaan selvittää käyttäjätietojen leviämistä sekä lainsäädännön käytännön toimivuutta. Kerättyä aineistoa eritellään sen muodosta riippuen koneoppimisen menetelmin. Kokeellisena menetelmänä tutkimusryhmä kehittää omaan käyttöönsä älypuhelinsovelluksen, jonka avulla voidaan tutkia ja havainnollistaa käyttäjätietojen keruun mahdollisuuksia, muotoja ja volyyymia. Ryhmä tutkii myös sovelluksen potentiaalia työkaluna, jolla kansalaiset voivat seurata, hallita ja potentiaalisesti vastustaa intiimin tietojen keräämistä ja käyttöä.

Kirjallisuus

Andrejevic, Mark. 2013. *Infoglut: How Too Much Information is Changing the Way We Think and Know*. London: Routledge.

Berlant, Lauren. 2000. "Intimacy". In *Intimacy*, ed Lauren Berlant, 1–8. Chicago: University of Chicago Press.

Couldry, Nick & Ulysses Mejias. 2019. *The Costs of Connection: How Data is Colonizing Human Life and Appropriating it for Capitalism*. Stanford: Stanford University Press.

Giddens, Anthony. 1992. *The Transformation of Intimacy*. Cambridge: Polity.

Jane, Emma Alice. 2016. *Misogyny Online: A Short (and Brutish) History*. London: SAGE.

Ging, Debbie and Eugenia Siapera, ed. 2019. *Gender Hate Online*. London: Palgrave

Kennedy, Helen, Dag Elgesem & Cristina Miguel. 2017. "On fairness: User perspectives on social media data mining." *Convergence* 23(3), 270–288.

Koivunen, Anu, Katariina Kyrölä & Ingrid Ryberg. 2018. "Vulnerability as a Political Language." In *The Power of Vulnerability: Mobilising Affect in Feminist, Queer and Anti-Racist Media Cultures*, ed. Anu Koivunen, Katriina Kyrölä & Ingrid Ryberg, 1–26. Manchester: Manchester University Press

Lupton, Deborah. 2019. *Data Selves: More-than Human Perspectives*. Oxford: Polity.

Paasonen, Susanna. 2018. "Affect, Data, Manipulation and Price in Social Media." *Distinktion: Journal of Social Theory* 19 (2): 214–229.

Ruckenstein, Minna & Pantzar, Mika. 2017. "Beyond the quantified self: Thematic exploration of a dataistic paradigm." *New Media & Society*, 19(3), 401–418.

Zelizer, Vivianne. 2007. *The Purchase of Intimacy*. Princeton: Princeton University Press.

Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for the Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books.